

С. В. Сидоренко,
старший викладач
(Азовський морський Інститут
Одеської національної морської академії)

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ

Постановка проблеми. В умовах динамічних перетворень у всіх галузях людської діяльності та суспільних відносин об'єктивно зростає роль вищої освіти, спрямованої на формування активного суб'єкта життєдіяльності, орієнтованого на самовизначення і самореалізацію в швидко мінливих умовах соціокультурного середовища. Розширення сфер мобільності сучасної людини (професійної, соціальної та політичної) визначають необхідність вивчення адаптації, що впливає на самореалізацію і саморозвиток особистості майбутнього фахівця. У зв'язку з цим значущою для теорії і практики освіти постає проблема наукового осмислення особливостей особистісного становлення студентів на всіх етапах професійного навчання та розвитку [9].

На сучасному етапі розвитку судноплавства та морського бізнесу у вітчизняній практиці підготовки фахівців морської галузі постає питання, якому раніше не приділялося багато уваги, – формування ціннісних орієнтацій курсантів у процесі їхньої професійної підготовки. Це обумовлено зростанням з кожним роком конкуренцією на ринку морської освіти та науково-технічним прогресом, що безперервно розвивається. Науково-технічний прогрес накладає відбиток на всі сфери людської діяльності, саме тому традиційні методи виховання судноводіїв потребують переосмислення у деяких напрямках, оскільки з кожним роком збільшуються вимоги до підготовки судноводіїв з боку законотворчих та міжнародних контролюючих органів.

Аналіз досліджень та публікацій. Період навчання у ВНЗ є дуже важливим для людини, бо в цей час відбувається особистісне зростання, становлення особистості. Він є початком дорослішання, характеризується одночасним протіканням низки специфічних процесів, обумовлених як особливостями навчальної діяльності, так і соціального середовища. До таких динамічних процесів, на думку Т. Браун, можна віднести: професійне самовизначення і пов'язаний з ним розвиток професійно значущих якостей; особистісне самовизначення, що включає формування системи особистісних смислів і ціннісних орієнтацій; власне адаптацію до умов навчання

та соціального середовища, включає засвоєння соціальних норм і цінностей [4, с.21], які в майбутньому мають вплив на професійну діяльність.

І. Богданов акцентує на важливості інноваційного підходу до формування продуктивної діяльності студентів. Для здійснення на практиці фундаменталізації освіти необхідно реалізувати інноваційний підхід до формування продуктивної діяльності студентів при вивченні дисциплін технологічної освітньої галузі. Проблема розвитку продуктивного мислення, творчих здібностей студентів належить до питань найбільш актуальних і складних [2; 3; 5]. Від того, який ціннісний фундамент буде сформовано у молодого покоління, багато в чому буде залежати майбутній стан суспільства. Разом з цим неминуча в умовах реформ сформованих підвалин, переоцінка цінностей, їх криза проявляються у свідомості цієї соціальної групи [9].

Багато дослідників відзначають особливості нових поколінь, пов'язані з формуванням специфічних цінностей та заміною головних цінностей другорядними. Підтвердженням того є дослідження Н. Буравлевої, у якому автор за допомогою опитувальника цінностей Ш. Шварца визначила напрямки, скеровані на вивчення універсальних загальнолюдських цінностей, які існують у кожній культурі в тому чи іншому вигляді [3].

Аналіз останніх досліджень показав соціальну та практичну значимість проблеми формування ціннісних орієнтацій майбутніх судноводіїв, недостатнє теоретичне опрацювання впливу формування ціннісних орієнтацій на безпеку судноводіння. Виявлена потреба в подальшому дослідженні, а також у розрішенні виявлених протиріч.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей процесу формування ціннісної сфери майбутніх судноводіїв, оскільки ця група молоді в майбутньому формуватиме прошарок управлінців морської галузі не тільки України, а й усього світу.

Матеріали та результати дослідження. Звертаючись до аксіологічного аспекту, бачимо, що в розвитку особистості професійне дозрівання, становлення дозволяє в майбутньому приймати оптимальні рішення та вміти якісніше розв'язувати різноманітні професійні задачі.

Майбутні судноводії – це особлива група студентів, які готуються працювати в замкненому просторі, відповідати за долі людей, суден та цінних вантажів. У сьогоденні морський транспорт посідає перше місце серед усіх видів транспорту за кількістю перевезених вантажів.

Студентське життя – серйозне випробування для більшості

молодих людей; необхідно бути готовим прийняти нову соціальну роль, звикнути до нового колективу, вимог, повсякденних обов'язків; долучитися до професії, усвідомити її суспільну необхідність, соціальну значущість [8]. Отже, запорукою успішного навчання та розвитку студента як особистості і професіонала є його адаптація до ВНЗ, що є динамічно складним, багатфакторним процесом, пов'язаним із засвоєнням соціального досвіду вузівського середовища, залученням особистості до системи міжособистісної взаємодії, засвоєнням особливостей і цінностей обраної професії [9].

Незалежно від того, які зміни відбуваються з ціннісними орієнтаціями людини, акмеологічний аспект не втрачає своєї значущості в житті людини стосовно професійного та соціального розвитку. Загальноновизнано, що людський потенціал лише частково представляє певні якості від народження. Значно більшим чином він формується і розвивається у процесах соціалізації особистості. Зважаючи на це, можна конкретизувати завдання суспільства і держави у сфері людського розвитку, тобто те, що рівнем досконалості суспільства (а також і критерієм для оцінки соціально-економічної політики держави) є здатність найповнішим чином забезпечити розвиток та реалізацію людського потенціалу своїх громадян [1]. Закономірність та механізм розвитку людини є складним, неоднозначним і досі не вирішеним питанням, але вчені постійно вдосконалюють його. Ми припускаємо, що міжнародні, а також соціальні, культурні, духовні, економічні перетворення в морській галузі та в сучасному українському суспільстві знаходять своє відображення в зміні структурної ціннісної сфери курсантів морських ВНЗ, бо вони є найбільш чутливою групою, що реагує на соціальні зміни. Цінність, як і істинність, є не властивістю, це різниця між думкою і дійсністю. Світ цінностей динамічний, він виявляє свою залежність від людства, обумовлений його розвитком, розширенням сфери діяльності, характером культури і цивілізації. Природа – аксіологічно нейтральна, як цінність вона актуалізується лише в контексті з людством, у конкретних історичних умовах його розвитку. Оскільки соціальна група майбутніх судноводіїв визначає потенціал розвитку судноплавної галузі, дуже важливо звертати увагу на динаміку процесу розвитку професійного становлення та соціалізації. Дослідити динаміку розвитку, відхилення та зміни неможливо без вивчення структури ціннісних орієнтацій індивіда.

Для нашого дослідження було частково використано методика Ш. Шварца для вивчення загальнолюдських цінностей, які зустрічаються у всіх культурах, у тому чи іншому вигляді. Цінності в концепції Ш. Шварца розглядаються як критерії, за якими людина будує своє ставлення до світу та самої себе. Тобто ці цінності

розглядаються як деякі показники, за якими відбувається вибір та оцінка своїх дій та інших людей та подій. Усі цінності спрямовані на задоволення трьох універсальних людських потреб:

- індивідів як біологічних організмів;
- координованої соціальної взаємодії;
- потреб, пов'язаних з виживанням та добробутом соціальних груп.

Усі ці людські потреби задовольняються при реалізації 10 різноманітних мотиваційних типів, які утворюються особистісними цінностями[8].

Прихильність. Мотиваційна ціль – підтримка та збільшення добробуту людей, з котрими людина перебуває в постійному контакті та підтримує особистісні відносини.

Саморегуляція (самостійність). Мотиваційна ціль – незалежні думки та дії, продиктовані потребою індивіда бути автономним та незалежним.

Універсалізм. Мотиваційна ціль – розуміння, вдячність, терпимість та підтримка благополуччя всіх людей та природи.

Досягнення. Мотиваційна ціль – досягнення особистого успіху за допомогою прояву компетентності згідно з культурними стандартами, тим самим отримання соціального схвалення.

Безпека. Мотиваційна ціль – стабільність, безпека та гармонія в суспільстві, родині та самого індивіда. Ця категорія належить до важливих основних потреб людини як особистих, так і суспільних.

Конформність. Мотиваційна ціль – обмеження дій та спонукань, які заподіюють шкоду іншим або порушують суспільні очікування та норми; виходити з потреби кожної людини у взаємодії з навколишнім світом та соціумом у глобальному масштабі та щоденному житті. Особливість цього мотиваційного типу полягає в тому, що він є на 95% засвоєним у процесі виховання та освіти, залежить від їх якості та гуманності. Конформність – (від лат. – подібний) – схильність людини підкорятися тиску групи, що проявляється в її поведінці та установках відповідно до позиції більшості.

Гедонізм. Мотиваційна ціль – задоволення, чуттєва насолода, захоплення від життя. Цей мотиваційний тип базується на необхідності задоволення біологічних потреб та відчутного при цьому задоволення.

Стимулювання. Мотиваційна ціль – новизна та змагання в житті, необхідні для підтримки оптимального рівня активності організму. Стимулювання (від лат. *stimulo* – збуджую, заохочую) означає спонукати до дії, давати поштовх, заохочувати.

Традиція. Мотиваційна ціль – повага та шана традицій, дотримання звичаїв, пропаганда ідей, традиційних у певній культурі та релігії.

Влада. Мотиваційна ціль – придбання соціального статусу, престижу, панування над соціумом у цілому. У найширшому розумінні влада – це здатність впливати на події та явища.

Метою цього дослідження був стан ціннісних орієнтацій майбутніх судноводіїв на завершальному етапі навчальної підготовки у ВНЗ. Для перевірки гіпотези щодо відхилення відповідності ціннісних орієнтацій судноводіїв від рівня нормативних ідеалів за шкалою Ш. Шварца було проведено педагогічний експеримент, у якому брали участь студенти п'ятого курсу спеціальності “Судноводіння” Азовського морського інституту. На початку розгляду питання формування ціннісних орієнтацій у курсантів та студентів морських навчальних закладів ми вирішили почати дослідження зі старших курсів. У експерименті брали участь 62 студенти. За допомогою складеного нами тесту, у якому студенти давали оцінку важливості десяти цінностям, запропонованим в анкеті, ми здобули результати. Ранг від 1 до 3, отриманий відповідними видами цінностей, характеризує їх високу значимість для випробуваних. Ранг від 8 до 10 свідчить про дуже низьку значимість відповідних цінностей. Після обробки отриманих даних за допомогою формули (1) нами була виведена ієрархія ціннісних орієнтацій студентів (Табл.1.)

$$C_n = \sum n \div N,$$

Де C_n – цінність за нормативним рангом;

N - кількість курсантів;

n – ранг цінності випробуваним.

Ієрархія цінностей згідно з нормативними ідеалами розташовано ліворуч, праворуч розміщено рейтинг цінностей згідно з особистими пріоритетом.

Ранги цінностей за рівнем нормативних ідеалів	Рейтинг цінностей студентів (індивідуальні пріоритети)
1. Самостійність	1. Самостійність
2. Безпека	2. Досягнення
3. Прихильність	3. Безпека
4. Досягнення	4. Прихильність
5. Конформність	5. Гедонізм
6. Гедонізм	6. Стимуляція
7. Універсалізм	7. Влада
8. Влада	8. Конформність
9. Стимуляція	9. Універсалізм
10. Традиції	10. Традиції

Таким чином, ми бачимо, що на рівні індивідуальних

пріоритетів деякі цінності набули відхилення від нормативних ідеалів. У трійку високої вагомості не потрапила прихильність, а її місце посіли досягнення, що свідчить про набування тенденції особистий успіх – перш за все, незважаючи ні на кого і ні на що. Тобто знижується потреба в позитивній взаємодії та підвищення злагоди у людей, з якими особистість знаходиться в постійному контакті та підтримує особистісні відносини.

Також треба відзначити, що перше місце в обох випадках посіла одна ціннісна позиція – самостійність, безпека втратила актуальність, посівши третє місце, що свідчить про зниження пильності через прагнення особистих досягнень. Хоч у професії судноводія безпека не може ніколи втрачати своєї значущості, бо зниження цінності особистої безпеки в студента прямо пропорційно зниженню безпеки судноводіння в майбутньому.

Гедонізм став більш важливим – насолода життям відкинула конформність на три сходинки вниз. Це свідчить, що задоволення біологічних потреб набагато важливіше за подавлення своїх соціально руйнівних нахилів та самообмеження особистості в кожній її взаємодії з іншими індивідами. Підтримка активності в житті людини, змагання набуває значущості, стимуляція виходить з трьох низько значимих цінностей на шосте місце, замість дев'ятого. Універсалізм втрачає перед владою розуміння; вдячність, терпимість, підтримка благополуччя всіх людей та природи в обмін на придбання соціального статусу, престижу та панування над людьми. Останнє місце в обох випадках посіли традиції. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, стає зрозуміло, що є великий сенс у проведенні науково-дослідницької роботи з розгляду педагогічних умов для формування ціннісних орієнтацій у студентів та курсантів морських навчальних закладів. У педагогічній літературі не диференціюються поняття “людина” і “особистість”, тобто говорять про розвиток і виховання людини або про розвиток і виховання особистості, хоча це і не одне і теж. Ще К. Маркс ноголошував, що в понятті “особистість” розкривається суспільна сутність людини. Сутність людини “не є абстракт, властивий окремому індивіду. У своїй дійсності вона є сукупністю усіх суспільних відносин”. Тому коли спеціально розглядається вплив середовища на розвиток людини, слід говорити про формування його особистісних ціннісних орієнтацій, оскільки йдеться про ті якості, які формуються в людини, насамперед, під впливом найрізноманітніших середовищних контактів, тобто взаємин з людьми і різними суспільними інститутами. Навчальний заклад відіграє в цьому процесі велику і дуже важливу роль, але, на жаль, на сьогоднішній день утрачену.

Висновки. Якісно засвоєні в процесі професійної підготовки ціннісні орієнтації дають змогу розширити призму свідомості людини, допоможуть сформувати впевненість у собі й особистісних якостях, прийнятих професійних рішеннях. Аксиологічне виховання майбутніх судноводіїв сприяє задоволенню особистих потреб людини та підвищує рівень безпеки судноводіння, сприяє збереженню екіпажу та вантажу. Таке виховання стане міцним фундаментом у розвитку професійної діяльності майбутнього судноводія.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Дослідження показало, що зміни у соціально-психологічній феноменології є. Таким чином, у подальших дослідженнях їх можливо розглядати як індикатори, необхідно встановлювати причини цих змін та виявляти, якими мають бути педагогічні умови для формування ціннісних орієнтацій майбутніх судноводіїв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеологія :н. посіб. для ВНЗ. – К. : Кондор, 2008. – 398с.
2. Атаманчук П.С. Управління продуктивною навчально-пізнавальною діяльністю на основі об'єктивного контролю / П. С. Атаманчук, В. В. Мендерецький // Педагогіка і психологія. – 2004. – №3. – С. 5-18.
3. Атаманчук П.С. Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності / П. С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський : К-ПДПІ, 1997. – 136 с.
4. Белинская Е.П. Социальная психология личности / Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 301 с.
5. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко. – К., 1997. – 410 с.
6. Карандашев В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство / В. Н. Карандашев. – СПб. : Речь, 2004. – 70 с.
7. Лебедева Н.М. Базовые ценности русских на рубеже XXI века // Психол. журн. 2000. – Т. 21. – № 3. – С. 73-87.
8. Островский Е.Г. Методологические проблемы исследования истории профессионального образования в России / Е. Г. Островский // Образование и наука. – 2004. – № 1 (13). – С.11-17.
9. Педагогические условия развития личности: теория и практика (кн. 2) : монография / Васенин Е.И., Соколова А.В., Казиева Н.Н. и др. – М. : Издательство Перо, 2013 г. – 262 с.